

ՏԻԳՐԱՆՈՒՀԻ ՎԱՐԴՊԱՐՈՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ ԳԿՄԿ, Արևելագիտության ամբիոն,
Էլ. փոստ՝ tigranuhivardparonyan@gmail.com

«ԼՈՈՒԹՅԱՆ ԳԻՆԸ». ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ ԼՐԱԳՐՈՂ ԼԻՆԵԼԸ ՀԱՆՑԱՆՔ Է

Լրագրությունն ազատ և ժողովրդավարական հասարակության հիմնասյուներից է: Այն ապահովում է հանրության իրազեկվածությունն ու իշխանությունների նկատմամբ վերահսկողությունը: Սակայն Թուրքիայում մամուլի ազատությունը լուրջ սահմանափակումների է ենթարկվում: Այս աշխատանքի շրջանակներում ներկայացվում են Թուրքիայում լրատվամիջոցների ձևավորումն ու դեկավարումը, վերահսկողությունն ու լրագրողների նկատմամբ հետապնդումները: Քննության են առնվում նաև սոցիալական ցանցերի սահմանափակումները, ինչպես նաև խոսքի ազատությանը խոչընդոտող մեխանիզմները: Հետազոտության աղբյուրագիտական հենքն են կազմում միջազգային զեկույցները, դատական վիճակագրությունն ու հանրային ուշադրության արժանացած աղմկահարույց գործերը: Հոդվածի նպատակն է բացահայտել՝ ինչպիսի պայմաններում է ձևավորվում Թուրքիայի մեդիա իրականությունը, և որքանով է հնարավոր ճշգրիտ տեղեկատվություն ստանալ:

Բանալի բառեր՝ թուրքական մեդիա, խոսքի ազատություն, լրատվամիջոցների վերահսկողություն, կեղծ տեղեկատվություն, քրեականացում, դատական հետապնդում, լրագրողների ազատագրում, տեղեկատվության տարածման սահմանափակում, իշխանության վերահսկողություն, սոցիալական ցանցերի սահմանափակում:

Նախաբան

Լրագրությունն առանցքային դեր ունի ազատ, ժողովրդավարական հասարակությունների ձևավորման գործում: Այն ոչ միայն հասարակության աչքն ու ականջն է, այլև իշխանությանը հետևելու և հանրային վերահսկողություն իրականացնելու հիմնական լծակը:

Ժողովրդավարական պետություններում մամուլը հանդիսանում է «չորրորդ իշխանություն», որը վերահսկում է մնացած երեքի՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական մարմինների գործունեությունը: Որոշ երկրներում, սակայն, որտեղ իշխող ռեժիմները ձգտում են լիակատար վերահսկողության, մամուլի ազատությունը ճնշման է ենթարկվում, ինչպես օրինակ Թուրքիայում, որտեղ զանգվածային լրատվական միջոցները հաճախ են բախվում քաղաքական ճնշումների և իրավական սահմանափակումների:

Հոգվածում կանդադառնանք Թուրքիայի լրագրության պատմության զարգացմանը, ներկայիս վիճակին, ճնշման մեխանիզմներին, միջազգային հանրության անդադարձներին:

Թեման առավել քան երբևէ արդիական է, քանի որ անհրաժեշտ է ուշադրությամբ հետևել մեր հարևան երկրի՝ Թուրքիայի մեդիա դաշտում հայտնվող տեղեկատվությանը: Պետք է հասկանանք, որ Թուրքիայում տեղեկատվությունը հազվադեպ է պատահական (գրեթե նման բան չի լինում, լինելու դեպքում տեղեկատվություն տարածողին սպառնում է ազատազրկում): Լրատվամիջոցներն այնտեղ գործում են խիստ վերահսկողության պայմաններում, իսկ հրապարակումները հաճախ արտացոլում են ոչ թե բազմակարծություն, այլ գործող իշխանությունների դիրքորոշումը:

Թուրքիայի լրատվական դաշտը ուսումնասիրելու խթաններից մեկն այն իրողությունն էր, որ Թուրքիայում բնակվող նույնիսկ հայազգի քաղաքացիների շրջանում Խոջալուի դեպքերի և Արցախի հարցի վերաբերյալ գերակշռում են թուրքական պաշտոնական վարկածները: Այս հանգամանքը անխուսափելիորեն հետևյալ հարցերն է առաջ բերում. արդյո՞ք նրանք իսկապես անտեղյակ են պատմական ու քաղաքական իրականությանը, թե պարզապես գտնվում են այնպիսի ճնշող միջավայրում, որտեղ ստիպված են քարոզվող տեսակետները վերարտադրել՝ տեսախցիկների առաջ արտահայտելով ոչ թե սեփական, այլ թելադրված դիրքորոշում: Նման իրավիճակը վկայում է, որ մեդիայի վերահսկողությունը և վախի մթնոլորտը ոչ միայն խեղաթյուրում են տեղեկությունը, այլև ազդում են անձնական համոզմունքների ձևավորման վրա՝ սահմանափակելով խոսքի ազատությունը հատկապես փոքրամասնությունների շրջանակում:

Այս ուսումնասիրությունն իրականացվել է՝ հիմնվելով մեդիա վերլուծության, փաստագրական աղբյուրների ուսումնասիրման, ինչպես

նաև միջազգային իրավապաշտպան կազմակերպությունների զեկույցների և լրագրողական վերլուծությունների վրա:

Թուրքիայում մամուլի կայացման փուլերը. պատմական անդրադարձ

Թուրքիայում մամուլի կայացման պատմությունը սկիզբ է առնում դեռևս Օսմանյան կայսրության վերջին տասնամյակներից: 19-րդ դարում սկսեցին լույս տեսնել առաջին պարբերականները (Takvîm-i Vekâyi¹, Le Moniteur Ottoman², Cerîde-i Havâdis³, Tercüman-i Ahval⁴, Tasvîr-i Efkâr⁵), թեև դրանց մեծ մասը կարճատև կյանք ունեցավ՝ սա-

¹ Takvîm-i Vekâyi պարբերականը՝ Օսմանյան կայսրության առաջին պաշտոնական թերթը, հրատարակվել է 1831 թվականի Նոյեմբերի 1-ին՝ Ստամբուլում, սուլթան Մահմուդ II-ի հրամանով, որպես պետական լրատվամիջոց՝ եվրոպական օրինակով: Թերթը պարբերաբար չէր լույս տեսնում, սակայն գործել է գրեթե անընդհատ մինչև Օսմանյան կայսրության անկումը (1918 թ.), այսինքն՝ մոտ 87 տարի, իսկ հետագայում դրա իրավահաջորդն է դարձել Թուրքիայի Հանրապետությունում ներկայում գործող Resmî Gazete-ն: Տես՝ Takvîm-i Vekâyi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/takvim-i-vekayi> (16.05.2025):

² Le Moniteur ottoman-ը ֆրանսերեն լեզվով առաջին պաշտոնական օսմանյան թերթն էր, որը հրատարակվեց 1831 թ.-ին՝ սուլթան Մահմուդ II-ի հրամանով: Խմբագրվում էր Ալեքսանդր Բլակի կողմից՝ պետության ֆինանսավորմամբ: Թերթը նպատակ ուներ եվրոպացիների շրջանում օսմանյան լուրերը տարածել և ծառայել էր որպես Takvim-i Vekayi թերթի հիմք՝ վերջինս հանդես էր գալիս որպես թուրքերեն տարբերակ: Տես՝ Le Moniteur ottoman, https://www.academia.edu/83634282/Osmanli%C4%B1_Devleti_nin_Frans%C4%B1zca_Resm%C3%AE_Gazetesi_Le_Moniteur_Ottoman_1831_1836_Kebike%C3%A7_53_2022_p_157 (16.05.2025):

³ «Cerîde-i Havâdis» օսմաներեն պարբերականը լույս է տեսել 1840 թ. հուլիսի 31-ից սկսած: Այն հիմնադրել է Ուլիյամ Չըրչիլը՝ անգլիացի գործիչ, իսկ Նրա մահից հետո հրատարակությունը շարունակել է որդին՝ Ալֆրեդ Չըրչիլը: Թերթը շարունակաբար լույս է տեսել մինչև 1864 թ. սեպտեմբերի 26-ը վերջին՝ 1212-րդ համարով: Տես՝ Cerîde-i Havâdis, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ceride-i-havadis> (16.05.2025):

⁴ Օսմանյան կայսրության առաջին մասնավոր պարբերականը, հրատարակվել է 1860 թ. Աղահ Էֆենդու և Շինասիի կողմից Կոստանդնուպոլսում: Այն գործել է մինչև 1866 թ.՝ լույս տեսնելով տարբեր հաճախականությամբ: Թերթում հանդես էին գալիս նշանավոր մտավորականներ, հրապարակվում էին հասարակական-քաղաքական վերլուծություններ և գրական ստեղծագործություններ: Տես՝ Tercüman-i Ahval, https://www.academia.edu/48845538/TERC%C3%9CMAN_I_AHVAL (16.05.2025):

⁵ Tasvîr-i Efkâr - «Թասվիրի Էֆքար» թերթը օսմաներեն լեզվով լույս տեսած Օսմանյան կայսրության առաջին կարևոր գրական ու գաղափարական պարբերականներից էր: Այն հիմնադրվել է Շինասիի կողմից և առաջին անգամ հրատարակվել է 1862 թ. հունիսի 27-ին: Թերթը դարձավ Նոր օսմանցիների շարժման կարևոր

կավաթիվ լսարանի և իշխանությունների կողմից սահմանափակումների պատճառով: Զուգահեռաբար, արտերկրում հրատարակվող և պետության ներսում արգելված թերթերն ավելի ազատ էին ու ազդեցիկ՝ նպաստելով թե՛ եվրոպական գաղափարների տարածմանը, թե՛ ներքին ընդդիմադիր մտածողության ձևավորմանը:

Երիտթուրքական հեղաշրջումից հետո մամուլը ձեռք բերեց քաղաքական մեծ նշանակություն՝ դառնալով գաղափարների տարածման և քարոզչության հզոր գործիք: Երիտթուրքերը, որոնք ձգտում էին հաստատել պետության և հասարակության նոր կարգ, մամուլն օգտագործում էին իրենց գաղափարախոսությունն առաջ մղելու և քաղաքական ազդեցություն ունենալու համար (“Tanin”¹, “İkdam”²):

Սուլթաֆա Բենալի առաջնորդությամբ, հատկապես պատերազմական տարիներին, Երբ Կայսրությունը փաստացիորեն բաժանվել

խոսափողը և մեծ դեր խաղաց հասարակական կարծիքի ձևավորման, ինչպես նաև ժամանակի քաղաքական ու մշակութային հարցերի լուսաբանման գործում: Շինասիի հեռանալուց հետո թերթի ղեկավարությունն անցավ Նամըք Բենալին, ով շարունակեց զարգացնել դրա գաղափարական ուղղությունը: Թերթը շարունակել է լույս տեսնել մինչև 1868 թվականը, երբ Նամըք Բենալի և մյուս ղեկավարների արտագաղթից հետո դադարեց հրատարակվել: Տես՝ Tasvîr-i Efkar, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tasvir-i-efkar> (16.05.2025):

¹ «Թանին» պարբերականը հրատարակվել է երեք հիմնական ժամանակաշրջաններում՝ 1908-1918, 1922-1925. և 1943-1947 թվականներին: Այն ստեղծվել է «Իթթի-հաթ վե Թերաքքի» կուսակցության մտավորականների՝ Չյուսեյին Ջահիթի գլխավորությամբ՝ ընդդիմադիր ծայր լինելու նպատակով: Թերթը կարևոր դեր է ունեցել Օսմանյան կայսրության և նոր Թուրքիայի ժամանակաշրջանների քաղաքական, մշակութային և հասարակական կյանքում լինելով ակտիվ ընդդիմադիր ծայր: Տես՝ Tanin, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde İstanbul’da yayımlanan siyasî gazete, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tanin> (16.05.2025):

² Հիմնադրվել է 1894 թվականին Ստամբուլում՝ օսմանցի հայտնի լրագրող և գրող Իսմայիլ Մյուշթաքի կողմից: Այն կարևոր դեր է խաղացել Օսմանյան կայսրության վերջին փուլում և հատկապես Թուրքիայի Հանրապետության ձևավորման նախապատրաստական ժամանակաշրջանում: Թերթը դարձել էր առաջադեմ գաղափարների տարածման և հասարակական-քաղաքական մեկնաբանությունների կարևոր հարթակ: Հանրության շրջանում այն հայտնի էր լրագրողական սկզբունքայնությամբ և ազատ մտքի խրախուսմամբ՝ նպաստելով հասարակական կարծիքի ձևավորմանը և մտավոր դաշտի աշխուժացմանը: Տասնամյակներ անց էլ թերթը շարունակում է կարևոր աղբյուր մնալ՝ Թուրքիայում այդ շրջանի պատմաքաղաքական իրադարձությունները ուսումնասիրողների համար: Տես՝ İkdam, https://www.oldnews.com/en/newspapers/turkey/marmara/istanbul/ikdam?tr_id=m_x6x2kr4gda_1ijc3eqsl6 (16.05.2025):

էր սուլթանի և քենալականների միջև, լրատվամիջոցները սկսեցին ծառայել ազգային շահերին: 1920 թվականին ստեղծված «Անադոլու» գործակալությունը¹ դարձավ Թուրքիայի առաջին պետական լրատվական կառույցը: Այն կարևոր դեր խաղաց ինչպես Հունաստանի, այնպես էլ Հայաստանի դեմ մղվող պատերազմներում՝ տեղեկատվական դաշտում ապահովելով քենալական շարժման դիրքորոշման տարածումը և քարոզչական աջակցությունը (Hâkimiyet-i Milliye², Yeni Gün³):

¹ «Անադոլու» գործակալությունը (թուրքերեն՝ Anadolu Ajansı, AA)՝ Թուրքիայի խոշորագույն պետական լրատվական գործակալությունն է: Այն հիմնադրվել է 1920 թ. ապրիլի 6-ին՝ Մուստաֆա Զեմալի Նախաձեռնությամբ Անկարայում՝ որպես ազգային տեղեկատվական կառույց: Գործակալության ստեղծման գաղափարը ծագել է մարտի 31-ին Գեյվեում կայացած հանդիպման ժամանակ, երբ լրագրողներ Յունուս Նադին և Խալիդ Էդիբը Մուստաֆա Զեմալին առաջարկեցին հիմնել ժողովրդին իրազեկող ազգային լրատվամիջոց: Երեք տարբերակներից («Թուրք», «Անկարա», «Անադոլու») ընտրվեց վերջինը: Գործակալությունն ստեղծվեց՝ տեղեկություն տարածելու նպատակով Թուրքիայի ներսում և դրսում ընթացող ազգային-ազատագրական շարժման մասին և հակազդելու սուլթանական և օտար մամուլի կողմից տարածվող տեղեկատվությանը: 1925 թ. այն վերակազմակերպվեց բաժնետիրական ընկերության՝ արևմտյան չափանիշներով: Ներկայումս գործակալության բաժնետոմսերի 49%-ը պատկանում է պետությանը, 51%-ը՝ մասնավորին: Գլխամասը գտնվում է Անկարայում, իսկ արտասահմանյան գրասենյակները՝ ավելի քան 30 երկրում: Գործակալությունը նորություններ է հրապարակում 10 լեզուներով: Տես՝ Anadolu (информационное агентство), տե՛ս <https://www.aa.com.tr>:

² Hâkimiyet-i Milliye («Հասարակության գերիշխանություն») ստեղծվել է Մուստաֆա Զեմալի Նախաձեռնությամբ և վերահսկողությամբ՝ 1920 թ. հունվարի 10-ին՝ որպես «Իրադե-ի Միլլիե» թերթի շարունակություն՝ Անկարայի պատերազմի գաղափարները տարածելու նպատակով: Թերթի առաջին խմբագիրն էր Ռեջեփ Չուհդի Սոյաքը, իսկ հոդվածների հավաքմամբ զբաղվում էր Հաքքը Բեհիշ Բալիչը: Կարգախոսն էր՝ «Մեր առաքելությունն է ապահովել ժողովրդի կամքի գերիշխանությունը»: Սկզբում այն տպագրվում էր շաբաթական երկու անգամ, 1200-1500 օրինակով: Հետագայում դարձավ օրաթերթ: Թեև համարվում էր մասնավոր, իրականում ստանում էր պետական ֆինանսավորում և հանդիսանում կառավարության կիսապաշտոնական խոսափողը: Բազմաթիվ առաջատար հոդվածներ գրել է անձամբ Մուստաֆա Զեմալը: 1921 թ.-ից թերթում հայտնվեցին ստորագրված հոդվածներ: Թերթը լուսաբանում էր ազգային պայքարը, Ազգային մեծ ժողովի գործունեությունը, ռազմաճակատները, ինչպես նաև հրապարակում էր գաղափարական նյութեր: 1928 թ.-ին թերթը անցավ լատինատառ տպագրության, իսկ 1935 թ.-ին վերանվանվեց «Ուլուս»՝ դառնալով ժողովրդական Հանրապետական կուսակցության պաշտոնաթերթ: Տես՝ Hâkimiyet-i Milliye, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakimiyet-i-milliye> (16.05.2025):

³ Թերթը հիմնադրվել է Յունուս Նադիի կողմից 1918 թ. սեպտեմբերի 2-ին՝ Ստամբուլում: 1920 թ. մարտի 16-ին Ստամբուլի օկուպացիայից մեկ օր անց՝ թերթը

Հանրապետության հռչակումից հետո թուրքական մամուլը որոշ ժամանակ գործեց ազատության պայմաններում, սակայն 1930–ական–ներին այն ամբողջությամբ լծվեց իշխող քեմալական գաղափարա–խոսության տարածման գործին։ Թեև տպագիր մամուլի թիվը աճում էր, իրական բազմակարծությունը սահմանափակ էր։

1946 թվականին Թուրքիայի անցումը բազմակուսակցական հա–մակարգի նոր հույս ու խթան հանդիսացավ մամուլի ազատության համար։ Դեմոկրատական կուսակցությունը, համագործակցելով ընդ–դիմադիր պարբերականների հետ, խոստանում էր ազատել մամուլը՝ ինչը մեծապես նպաստեց նրանց 1950 թվականի ընտրություններում հաղթանակին։ Սակայն իշխանության գալուց հետո նույն կուսակցու–թյունը սկսեց խստորեն վերահսկել մամուլն ու հետապնդել լրագրող–ներին՝ ընդունելով օրենքներ, որոնք սահմանափակում էին մամուլի իրավունքը։ 1950–1958 թվականների ընթացքում Թուրքիայի դատա–րանները հետապնդել են 2324 լրագրողի, որոնցից 811–ը դատապարտ–վել են տարբեր ժամկետների ազատազրկման կամ ենթարկվել վար–չական տույժերի¹։

1960 թվականի ռազմական հեղաշրջումը բերեց նոր սահմա–նադրություն և մամուլի վերաբերյալ ավելի լիբերալ օրենսդրություն։ Չնայած դրան՝ նույն ժամանակաշրջանում նկատելիորեն ավելացան դատական գործերն ու լրագրողների դեմ ճնշումները։ Այսպես, 1961–1962 թթ. ընթացքում լրագրողների դեմ հարուցվել է 402 դատական հայց։ Այդուհանդերձ, տնտեսական աճի շնորհիվ մամուլը տեխնիկապես

փակվեց բրիտանական իշխանությունների կողմից, քանի որ աջակցում էր ազգային-ազատագրական պայքարին։ Այդ պատճառով Յունուս Նադին ստիպված էր հեռանալ Ստամբուլից։ 1920 թ. օգոստոսի 10-ից սկսած՝ նա թերթը վերաթո–ղարկեց Անկարայում՝ «Անադոլուդա Ենի Գյուն» («Նոր օր Անատոլիայում») անու–նով՝ շարունակելով աջակցել քեմալական պայքարին։ Ավելի ուշ թերթը դարձավ Թուրքիայի Կոմունիստական կուսակցության հրապարակախոսը։ Կուսակցության փակվելուց հետո թերթը որոշ ժամանակ շարունակում էր գործել։ 1924 թ. մայիսի 7-ին Յունուս Նադին Ստամբուլում շեքերիյա Սերթելի հետ հիմնադրեց «Cumhuriyet» (Հանրապետություն) թերթը, ինչից հետո՝ մայիսի 11-ին, «Ենի Գյուն» թերթի հրատարակումը դադարեցվեց։ Տես՝ Yeni Gün, https://tr.wikipedia.org/wiki/Yeni_G%C3%BCn (16.05.2025)։

¹ Տեր-Մաթևոսյան Վ., Չանգվաճային լրատվամիջոցները Թուրքիայում. Քաղաքա–կանություն, սահմանափակումներ և մարտահրավերներ, տես՝ <https://www.scribd.com/document/720620065> (28.10.2025)։

զարգացավ, նոր պարբերականներ հայտնվեցին, և մամուլի դաշտը զգալիորեն ընդլայնվեց:

1970-ական թվականներին Թուրքիայում մամուլը զարգանում էր քաղաքական խորը պառակտումների, բեռնացման և բռնությունների ֆոնին: Այս տասնամյակը նշանավորվում է մամուլի քաղաքական ակտիվությամբ, լրագրողների նկատմամբ ճնշումներով, զինվորական միջամտությունների ազդեցությամբ և գաղափարական լրատվամիջոցների ակտիվությամբ:

1980 թ. ռազմական հեղաշրջման արդյունքում մամուլի նկատմամբ վերահսկողությունն ուժեղացավ, և քաղաքական ու գաղափարական մամուլը կտրուկ հարված ստացավ:

1980-90-ական թվականները նշանավորվեցին մի կողմից հաղորդակցական ենթակառուցվածքների զարգացման, մյուս կողմից՝ մամուլի մասնավորեցման աճով: Այդ ժամանակ առաջատար էր համարվում «Doğan grup»-ը, որը վերահսկում էր մի քանի առաջատար թերթեր: Միևնույն ժամանակ՝ 1980-ականների նախաշեմին, Թուրքիայում սրվեց «քրդական հարցը»: 1984 թվականին սկսվեց զինված պայքար, ձևավորվեց Քրդական Ազգային Ճակատը (Kürt Ulusal Cephesi), որի նպատակն էր համախմբել Թուրքիայում գործող քրդական քաղաքական ու գաղափարական տարբեր ուղղվածություններ ունեցող կազմակերպություններին՝ ընդդեմ թուրքական պետության ասիմիլացիոն և ճնշման քաղաքականության²: Հենց այս ժամանակահատվածում ԶԼՄ-ների նկատմամբ սկսեցին իրականացվել

¹ Doğan grup - մուտք է գործել մամուլի աշխարհ 1979 թ.՝ ձեռք բերելով «Միլլիյեթ» թերթը: 1994 թ.-ին ձեռք է բերել նաև «Յուլդիյեթ» թերթը՝ ամրապնդելով դիրքերը ՉԼՄ ոլորտում: Հետագայում ստեղծվել են նաև «Պոստա» և «Ֆանատիկ» թերթերը: Հեռուստառադիոհաղորդումներում գործարկել է Kanal D, CNN Türk և Kanal D Ռումինիա ալիքները: Չարգացրել է գրքերի, երաժշտության, ամսագրերի և թվային բովանդակության բիզնես՝ Դոդան Քիթափ, Դոդան Բուրդա, DMC և այլն: Նա առաջինն էր Թուրքիայում, ով ստեղծեց միջազգային գործընկերությամբ ՉԼՄ բրենդներ: 1986–1996 թվականներին եղել է Թուրքիայի «Թերթերի սեփականատերերի միության» նախագահ, իսկ 2004 թ.-ին դարձել է «Աշխարհի թերթերի միության» վարչության առաջին թուրք անդամը: Տես՝ Doğan grup, <https://www.doganholding.com.tr/kurumsal/kurucumuz/> (16.05.2025):

² Թուրքիայի պատմություն. հարյուրամյա հանրապետության քաղաքական ուրվագծերը 1923-2023 թթ. (երրորդ լրամշակված հրատարակություն), Երևան, ԵՊՀ Հրատարակչություն, Երևան, 2023, էջ 303:

համակարգված հետապնդումներ, հատկապես՝ քրդամետ մամուլի ուղղությամբ: Լրագրողները հաճախ էին ենթարկվում բռնությունների, ինչը հայտնվեց միջազգային իրավապաշտպանների ուշադրության կենտրոնում:

Որպես պաշտոնական հեռարձակողներին այլընտրանք, հանդես եկան նաև իսլամական ուղղվածության հեռուստաալիքներ (Yeni Şafak¹, Yeni Akit²), որոնք շուրջ երկու տասնամյակ շարունակ ազատորեն տարածում էին պահպանողական գաղափարներ՝ ոչ միայն Թուրքիայի ներսում, այլև նրա սահմաններից դուրս: 1990-ականներին լրատվության ոլորտում նշանակալի դեր խաղաց աստվածաբան Ֆեթուլլահ Գյուլենը, որը լինելով նաև բիզնես շահեր հետապնդող գործիչ՝ աստիճանաբար ընդլայնեց իր ներկայությունը մեդիա դաշտում՝ դառնալով ազդեցիկ դերակատար: 1999 թ. Գյուլենը արտագաղթեց ԱՄՆ, սակայն նրան պատկանող ԶԼՄ-ները շարունակեցին իրենց գործունեությունը և,

¹ Yeni Şafak օրաթերթը պահպանողական և իսլամիստական ուղղվածությամբ թուրքական պարբերական է: Այն իր գործունեությունը սկսել է 1995 թվականի հունվարի 23-ին՝ հրապարակելով իր առաջին՝ 16-էջանոց համարը «Թուրքիայի գալիքը լուսավոր է» վերնագրով: Խմբագրական հոդվածի վերնագիրը եղել է «Թուրքիայի ժառանգությունը», որը հետագայում դարձել է թերթի կարգախոսը: Տես՝ <https://www.yenisafak.com:>

² Yeni Akit (թուրք.՝ «Նոր համաձայնություն») թուրքական ամենօրյա թերթ է, որը հիմնադրվել է 1993 թ. սեպտեմբերի 12-ին Ստամբուլում: Այն համարվում է Թուրքիայի մեդիա դաշտում առավել ծայրահեղ պահպանողական և իսլամիստական դիրքորոշում ունեցող թերթերից մեկը: Իր հրապարակումներով այն աչքի է ընկնում աշխարհիկության, քեմալականության, ԼԳԲՏ համայնքի և աթեիզմի դեմ ուղղված հայտարարություններով: Yeni Akit-ին է պատկանում նաև «Haber Vaktim» անվամբ գործող առցանց լրատվական հարթակը: Թերթը, լինելով հետևողական իր գաղափարական ուղեգծում, ներկայում շարունակում է հանդես գալ որպես Թուրքիայի ներսում իսլամիստական, ազգային և հակա-աշխարհիկ քարոզչության ամենաակտիվ խոսափողներից մեկը՝ Եսկան ազդեցություն ունենալով հասարակական կարծիքի ձևավորման վրա: Տես՝ <https://www.yeniakit.com:>

դեռ ավելին, ընդլայնվեցին (Zaman¹, Sizinti²): Մինչև 2013 թվականը նրանք վայելում էին իշխող «Արդարություն և զարգացում» կուսակցության (ԱԶԿ) աջակցությունը:

2002 թ. նոյեմբերից ԱԶԿ-ի իշխանության գալով՝ թեպետ սկզբնական շրջանում ստեղծվեցին նպաստավոր պայմաններ մամուլի ազատ գործունեության, ինչպես նաև խոսքի ազատության համար, սակայն 2010 թվականից հետո իրավիճակը կտրուկ փոխվեց. Թուրքիայի իշխանությունները սկսեցին առավել կոշտ վերահսկողություն սահմանել լրատվամիջոցների նկատմամբ՝ պատճառը 2010 թվականի սեպտեմբերի 12-ի սահմանադրական հանրաքվեն էր: Քրդական կուսակցությունը բոյկոտեց հանրաքվեն, քանի որ փոփոխությունների փաթեթում ներգրավված չէին ոչ թուրք ժողովրդների իրավունքների խնդիրները³: Մամուլի ազատությունն աստիճանաբար սահմանափակվեց՝ ԶԼՄ-ների նկատմամբ կիրառվեցին ճնշումներ, դատական հետապնդումներ, տուգանքներ և լրատվամիջոցների փակումներ: Այս շրջանում հաճախ էին կալանավորվում քննադատական հրապարակումներով հանդես եկող լրագրողները, իսկ մեդիա դաշտը աստիճանաբար կենտրոնանում էր իշխանությանը մոտ կանգնած գործարարների ձեռքում: Կարելի է ասել, խոսքի ազատության բարենպաստ

¹ Թուրքիայում գործած ամենահայտնի Գյուլենամետ թերթերից էր (1986-2016 թթ.): Թերթը հիմնադրվել է 1986 թ. Անկարայում՝ իսլամամետ դիրքորոշմամբ, իսկ 1987 թ.-ին անցել է Ֆեթուլլահ Գյուլենի շարժման վերահսկողության ներքո: Ժամանակի ընթացքում դարձել է ամենաշատ ընթերցվող թերթը Թուրքիայում՝ օրական մինչև մեկ միլիոն տպաքանակով: Հրապարակվել է 11 երկրում, ներկայացվել է 10 լեզվով: Թերթը առաջիններից էր, որ ստեղծեց առցանց հարթակ: Սակայն 2013 թ.-ից սկսած՝ ընթերցողների թիվը կտրուկ անկում է գրանցել՝ քաղաքական ճնշումների պատճառով: 2016 թ. պետական հեղաշրջման փորձից հետո կառավարությունը Zaman-ը կապեց Գյուլենական «զուգահեռ պետության» հետ, թերթին նշանակվեց հավատարմատար, իսկ հուլիսին՝ փակեց: Տես՝ www.zaman.com:

² Ամսագիրը լույս է տեսել 1979 թվականի փետրվարին: Տպագրվել է մինչև 2016 թվականը: Ամսագրի ընդհանուր 449 համար է լույս տեսել՝ Kaynak Kültür Yayın Grubu-ի հովանու ներքո: Ամսագիրը ունեցել է մոտ 825,000 տպաքանակ միջին հաշվով: Sizinti-ն կապ է ունեցել Ֆեթուլլահ Գյուլենի շարժման հետ: 2008 թվականի փետրվարի համարում Գյուլենը գրել է խմբագրական հոդված: Ամսագրում կան նրա մասին հոդվածներ և նյութեր, որոնք առկա են նաև tr.fguilen.com կայքում: 2016 թվականի հուլիսի 26-ին, արտակարգ դրության հրամանագրով ամսագիրը փակվել է: Տես նաև՝ <https://www.cmvlive.com>:

³ Թուրքիայի պատմություն. հարյուրամյա հանրապետության քաղաքական ուրվագծերը 1923-2023 թթ. (երրորդ լրամշակված հրատարակություն), էջ 360:

միջավայրը սկսում է նկատելիորեն նահանջել՝ տեղը զիջելով վերահսկվող և սահմանափակված մեդիային:

Այսպիսով, կարող ենք արձանագրել, որ Թուրքիայի մամուլը ձևավորվել է բարդ ու հակասական գործընթացների միջոցով՝ ներառելով գաղափարական, քաղաքական և տնտեսական գործոններ, սակայն մինչ օրս էլ պահպանել է իր նշանակալի դերը հանրային կյանքում:

Թուրքիայում որքա՞ն է կազմել «Լռության գինը» 2024 թվականին¹

2024 թվականին Թուրքիայում մամուլի ազատությունն ավելի վատթար վիճակում է հայտնվել: Մամուլի ազատության տեսանկյունից, լրագրողական միություններն այն անվանել են **«կորցրած տարի»**: Թուրք լրագրողական խմբերը նախազգուշացրել են, որ մամուլի ազատությունը ենթարկվում է իրավական և քաղաքական ճնշումների, որոնք ուղեկցվում են ձերբակալություններով, ոստիկանության կողմից բռնությամբ և գրաքննությամբ: Միության որոշ ներկայացուցիչներ նույնիսկ նշել են, որ 2024 թվականը լրագրողների համար ավելի բռնությամբ լի է եղել, քան նախորդ տարիները, և որ ոստիկանությունը ոչ համաչափ ուժ է կիրառել բողոքի ցույցերի ժամանակ:

Ստորև ներկայացնում ենք տարվա կտրվածքով ամփոփ տեղեկատվություն.

Ցուցանիշ	Թիվ/ Նկարագրություն	Մեկնաբանություն
1. Ընդհանուր դատական գործեր լրագրողների և ԶԼՄ-ների դեմ	70 գործ	Տարածվել են ողջ տարվա ընթացքում
2. Ներգրավված լրագրողներ	89 լրագրող	Քրեական հետապնդման գլխավոր թիրախը՝ լրագրողները
3. Ներգրավված լրատվամիջոցներ	1 թերթ	Մասնակցել է առնվազն մեկ դատական գործի

¹ Stockholm Center for Freedom- Press Freedom in Turkey: 2024 in Review, <https://stockholmcf.org/press-freedom-in-turkey-2024-in-review/> (16.05.2025).

4. Դատավարությունների արդյունքում կայացված վճիռներ	17 գործ	Ավարտված դատական գործընթացներ
4.1. Արդարացված լրագրողներ	16 լրագրող	Դատարանը վճռել է անմեղություն
4.2. Դատապարտված լրագրողներ	9 լրագրող	Ընդհանուր դատավճիռը՝ ավելի քան 50 տարի ազատազրկում
5. Տուգանված լրագրողներ	2 լրագրող	Վճարել են միասին 33,320 թուրքական լիրա (մոտ \$969)
6. Ֆիզիկական հարձակումների ենթարկված լրագրողներ	25 լրագրող	Հարձակումները հիմնականում կապված են ոստիկանության և քաղաքական խմբերի հետ
7. Ֆիզիկական հարձակումների ենթարկված լրատվամիջոցներ	5 լրատվամիջոց	Սեփականության կամ աշխատակազմի նկատմամբ հարձակումներ
8. Սպառնալիքների ենթարկված լրագրողներ	82 լրագրող	Սպառնալիքները հիմնականում եղել են ծայրահեղ աջ խմբերի կողմից
9. RTÜK-ի սահմանած ընդհանուր տուգանքներ ընդդիմադիր հեռարձակողների նկատմամբ	72.1 միլիոն թուրքական լիրա	Մոտ 1.92 միլիոն ԱՄՆ դոլար
10. RTÜK-ի կիրառած լրացուցիչ պատժամիջոցներ	2 հստակեցված թիվ՝ բազմաթիվ դեպքեր	Հեռարձակման դադարեցումներ, ծրագիր արգելքներ
11. «Տեղեկատվության մանիպուլյացիայի մասին» օրենքով իրականացված հետաքննություններ	66 հետաքննություն	Հիմնականում ընդդիմադիր և անկախ լրագրողների դեմ
11.1. Ներգրավված լրագրողներ այս օրենքով	56 լրագրող	2022-ից ի վեր աճ է գրանցվել կիրառման մեջ
12. Մամուլի ազատության միջազգային վարկանիշում Թուրքիայի տեղը	158-րդ տեղ 180-ից	«Լրագրողներ առանց սահմանների» 2024 տվյալներ

Լրագրողների ձերբակալություններ՝ մասնագիտական գործունեության համար

1. 2022 թվականի հոկտեմբերի 25-ին Թուրքիայում՝ Անկարա, Ստամբուլ, Վան, Դիարբեքիր, Ուրֆա և Մարդին քաղաքներում, իրականացված ոստիկանական գործողությունների արդյունքում ձերբակալվել է 11 լրագրող: Միջազգային և Եվրոպական լրագրողական ֆեդերացիաները (IFJ/EFJ), միանալով իրենց անդամ կազմակերպություններին՝ Թուրքիայի Լրագրողների միությանը (TGS) և DISK Basın-ış-ին, կոչ են արել իշխանություններին անհապաղ ազատ արձակել լրագրողներին և դադարեցնել նրանց դեմ ուղղված ճնշումները:

Ըստ հաղորդագրությունների՝ գործողությունները նախաձեռնել է Անկարայի գլխավոր դատախազությունը՝ «ահաբեկչության հետ կապված» հետաքննության շրջանակում: Խուզարկվել են 10 լրագրողի տներ: DISK Basın-ış-ի տեղեկացմամբ՝ ձերբակալության ընթացքում լրագրողներն արժանացել են բռնի վերաբերմունքի. նրանց գետնին են պառկեցրել, ձեռնաշղթայել և պահել զենքի սպառնալիքի ներքո:

Խուզարկվել են նաև երկու քրդամետ լրատվամիջոցների՝ Mezo-potamya Agency-ի և JINNEWS-ի գրասենյակները: Ձերբակալված լրագրողները մեղադրվում են արգելված քրդական խմբավորումների հետ կապեր ունենալու մեջ, սակայն այդ մեղադրանքները որևէ անկախ աղբյուրով չեն հաստատվել: Լրագրողների նկատմամբ սահմանվել է 24-ժամյա սահմանափակում, ներառյալ՝ փաստաբանների մուտքի արգելքը: Նրանց աշխատավայրերում ևս խուզարկություններ են իրականացվել: Ըստ Mezopotamya լրատվամիջոցի՝ ոստիկանությունն առգրավել է ավելի քան 100 գիրք, համակարգիչներ, թերթեր, քրդերեն ամսագրեր և անձնագրեր:

2022 թ. հոկտեմբերի 13-ին, Թուրքիայի Ազգային մեծ ժողովը ընդունել էր լայնորեն քննադատված նոր օրենսդրական փաթեթ, որը սահմանում է մինչև երեք տարվա ազատազրկում «սուտ և ապատեղեկատվություն» տարածելու համար: Օրենքը նախատեսում է վերահսկողություն առցանց տեղեկատվության նկատմամբ և, ըստ լրագրողական կազմակերպությունների, օգտագործվում է լրատվամիջոցների դեմ ճնշումներ գործադրելու նպատակով:

¹ IFJ/International Freedom of Journalists/, Turkey: Eleven journalists arrested following raids, see more details here: <https://www.ifj.org/media-centre/news/detail/category/end->

2. 2025 թվականի փետրվարի 18-ին Թուրքիայում ձերբակալվել են լրագրողներ Էլիֆ Աքգյուլը, Էրչումենթ Աքդենիզը, Յըլդըզ Թարը և Էնդեր Իմրենը: Նրանք 24 ժամով գրկվել են փաստաբանի օգնությունից: Ստամբուլի դատախազությունը հայտնել է, որ ձերբակալությունները կապված են քրդամետ «Ժողովրդավարական կոնգրեսի» դեմ իրականացվող գործողությունների հետ:

«Բուրսա Մուհալիֆ» թերթի խմբագիր Օզան Կապլանօղլուն բանտարկվել է՝ 2013 թ.-ի բողոքի ցույցի ժամանակ Էրդողանին վիրավորելու մեղադրանքով: Լրագրող Բերիթան Ջանյոզերը դատապարտվել է մեկ տարի երեք ամսվա ազատազրկման՝ «ահաբեկչական կազմակերպության քարոզչության» համար՝ 2015 թ.-ի սոցցանցային գրառումների հիման վրա:

Ըստ Միջազգային լրագրողական ֆեդերացիայի (IFJ)՝ միայն 2025 թվականի հունվարին Թուրքիայում ձերբակալվել են առնվազն 9 լրագրող, 6-ը դատապարտվել են, 23-ի նկատմամբ քննչական գործընթացներ են սկսվել:

IFJ-ն, EFJ-ն և լրագրողական այլ միավորումներ դատապարտել են այս զարգացումները՝ ընդգծելով, որ Թուրքիան շարունակում է մամուլի ազատության խիստ խախտումների քաղաքականությունը¹:

3. Շվեդ լրագրող Ժակիմ Մեդինին կալանավորել են Թուրքիայում՝ մեղադրվելով նախազահին վիրավորելու և ահաբեկչության հետ կապված հոդվածներով: Ժակիմ Մեդինը ազատ լրագրող է՝ շվեդական Dagens ETC թերթի հատուկ թղթակից: 2025 թ. մարտի 30-ից գտնվում է Ստամբուլի Սիլիվրի շրջանի Մարմարայի բանտում: Նրան Թուրքիայի Քրեական օրենսգրքի մի քանի հոդվածներով մեղադրանքներ են առաջադրվել: Դրանց թվում են՝ Թուրքիայի նախագահ Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանին վիրավորելը, «ահաբեկչական կազմակերպության անդամակցությունը» և «ահաբեկչության քարոզչություն իրականացնելը»:

Մեդինը ձերբակալվել էր մարտի 27-ին Ստամբուլ ժամանելուն պես: Ըստ մեղադրական եզրակացության՝ նրա դեմ հարուցված գործը հիմնված է 2023 թվականին Ստոկհոլմում ՊԿԿ-ին համակիր

impunity-2022/article/turkey-eleven-journalists-arrested-following-raids?utm_source=impunity-2022 (16.05.2025).

¹ NUJ /National Union of Journalists/, More journalists detained in Turkey, 24 Feb 2025, see more details here: https://www.nuj.org.uk/resource/more-journalists-detained-in-turkey.html?utm_source=impunity-2022 (16.05.2025).

ցուցարարների բողոքի ակցիան լուսաբանելու և Հյուսիսային Իրաքի Քուրդիստանի տարբեր շրջաններ կատարած լրագրողական այցերի վրա:

Լրագրողներ առանց սահմանների (RSF) կազմակերպության Թուրքիայում ներկայացուցիչ էրոլ Օնդերոզլուն հայտարարել է. «Նախագահին վիրավորելու մասին օրենքը հակասում է մարդու իրավունքների միջազգային ստանդարտներին և վերածվել է քննադատ լրագրողների հանդեպ հետապնդումների գործիքի: Ժոակիմ Մեդինը, որը մեկ ամիս է պահվում է կալանքի տակ առանց օրինական հիմքի, պետք է անհապաղ ազատ արձակվի՝ ինչպես նաև բոլոր մյուս լրագրողները, որոնք անարդարացիորեն կալանավորված են իրենց մասնագիտական գործունեության համար»: RSF-ի տվյալներով՝ Մեդինի ձերբակալությունը ուղղակիորեն պայմանավորված է նրա լրագրողական գործունեությամբ: Նա Թուրքիա էր ժամանել՝ լուսաբանելու երկրում ժողովրդավարական շարժումները և քաղաքական զարգացումները¹:

Դատական հետապնդումներ և դատավճիռներ

1. 2024 թ. դեկտեմբերի 23-ին Լրագրողների պաշտպանության կոմիտեն (CPJ) դատապարտել է Ստամբուլում լրագրողների և լրատվամիջոցների աշխատակիցների ձերբակալումը: Լրատվականի աշխատակիցները մեղադրվում են իրենց մասնագիտական գործունեության համար: Կոմիտեն կոչ է անում թուրքական իշխանություններին անհապաղ ազատ արձակել նրանց:

Ոստիկանությունը դեկտեմբերի 20-ին Սիրիայի հյուսիսում թուրքական անօդաչու թռչող սարքի հարվածի պատճառով սպանված ազգությամբ քուրդ՝ Թուրքիայի քաղաքացիություն ունեցող լրագրողներ Ժիհան Բելքինի և Նազիմ Դաշդանի հիշատակի ցույցի ժամանակ ձերբակալել է մի քանի տասնյակ մարդ, այդ թվում՝ լրագրողների:

Նրանք մեղադրվում են ահաբեկչական քարոզչության և պետական անվտանգությանը սպառնացող գործողությունների մեջ՝ ցույցը և քրդամետ խմբերի գործունեությունը լուսաբանելու համար: CPJ-ն

¹ RSF /Reporters Without Borders/, Who is Joakim Medin, the Swedish journalist who could face over 27 years in Turkish prison?, see more details here: <https://rsf.org/en/who-joakim-medin-swedish-journalist-who-could-face-over-27-years-turkish-prison> (16.05.2025).

շեշտում է, որ լրագրողներին պետք է թույլատրվի կատարել իրենց աշխատանքը՝ առանց հետապնդման և խոչընդոտների, և կոչ է անում անմիջապես ազատ արձակել բոլոր ձերբակալվածներին¹:

2. Թուրք լրագրողներին սպառնում է ազատագրվում՝ դատական կոռուպցիայի մասին հաղորդելու համար:

2024 թ. հունվարի 23-ին Անկարայի դատարանում դատախազը պահանջել է ազատագրվել լրագրողներ Ֆարուք Էրենին և Ֆուրհան Քարաբային՝ «ահաբեկչության դեմ պայքարող պաշտոնյաներին թիրախավորելու» մեղադրանքով: Մեղադրանքը կապված է դատական համակարգում կոռուպցիայի վերաբերյալ Քարաբայի հրապարակած հոդվածների և սոցիալական ցանցերում արված մեկնաբանությունների հետ: Դատախազը նաև մեղադրել է «Gerçek Gündem» լրատվական կայքի գլխավոր խմբագիր Էրենին, որ նա տեղյակ է եղել Քարաբայի հրապարակումների մասին: Քարաբայը ձերբակալվել էր դեկտեմբերին և մեկ շաբաթից ավելի անցկացրել էր նախնական կալանքի վայրում: Գործը հարուցվել է Սահմանադրական դատարանի անդամ Իրզան Ֆիդանի բողոքի հիման վրա, ում անունը հիշատակվել էր հրապարակումներում²:

Բռնություններ և ձերբակալություններ՝ բողոքի ակցիաների ժամանակ

1. 2024 թ. մարտի 17-ին Ստանբուլում Նովրուզի՝ քրդական նոր տարվա տոնակատարության ընթացքում ձերբակալվել է 70 մարդ, իսկ երկու լրագրող՝ ենթարկվել բռնության:

Ստանբուլի նահանգապետարանը հայտարարել է, որ ձերբակալվածներից 15-ը կանայք են, 55-ը՝ տղամարդիկ: Նրանց մեղադրում են ոստիկանությանը դիմադրություն ցույց տալու, «ահաբեկչական կազմակերպության» օգտին քարոզչություն իրականացնելու մեջ: Երեք ձերբակալվածներ ունեցել են արգելված «Քրդական աշխատավորական

¹ HRWF, Turkey jails 7 journalists and media workers, places one under house arrest, see more details here: https://hrwf.eu/turkey-jails-7-journalists-and-media-workers-places-one-under-house-arrest/?utm_source (16.05.2025).

² SCF /Stockholm Center for Freedom/, Turkish prosecutor seeks prison sentences for journalists who covered alleged judicial corruption, see more details here: <https://stockholmcf.org/turkish-prosecutor-seeks-prison-sentences-for-journalists-who-covered-alleged-judicial-corruption/> (16.05.2025).

կուսակցության» (PKK) հիմնադիր Աբդուլլա Օջալանի նկարով պաստառներ:

Լրագրողների նկատմամբ բռնություն

Լրագրող Թուլչե Յըլմազը (Bia.net-ից) տեսանկարահանելիս բռնության է ենթարկվել ոստիկանների կողմից, երբ փորձում էր ֆիքսել մեկ այլ անձի նկատմամբ բռնություն:

Ֆրանսիական AFP գործակալության լրագրող Էյյուլ Դենիզ Յաշարը ենթարկվել է ինչպես ֆիզիկական բռնության: Նրա խոսքով՝ ոստիկաններն ասել են. «Աղոթիր, որ քեզ օճառի չվերածենք, ինչպես հրեաներին»: Յաշարը ձերբակալվել է, սակայն ազատ է արձակվել հաջորդ օրը¹:

2. Թուրքիայի հարավարևելյան շրջաններում քաղաքապետերի պաշտոնանկության դեմ անցկացված բողոքի ակցիաների ընթացքում ձերբակալվել են տասնյակ մարդիկ, այդ թվում՝ լրագրողներ²:

Սպանություններ և բռնություններ՝ ռազմական գործողությունների ժամանակ

1. Թուրքական անօդաչու թռչող սարքի հարվածից Սիրիայում զոհվել են երկու քուրդ լրագրողներ

2024 թ. դեկտեմբերի 20-ին Սիրիայի հյուսիսում թուրքական անօդաչուի հարվածից զոհվել են լրագրողներ Ժիհան Բելքինը և Նազիմ Դաշդանը: Նրանք ուղևորվում էին Սիրիայի դեմոկրատական ուժերի և թուրքամետ ուժերի բախումները մեկնաբանելու: Բելքինը աշխատում էր Hawar News Agency-ում (ANHA), Դաշդանը՝ մի քանի լրատվամիջոցների՝ ANHA, Firat News, Ronahi TV: Նրանց մեքենան մակնշված է եղել որպես մամուլի փոխադրամիջոց:

¹ BalkanInsight, Reporters Attacked, Dozens Detained, at Kurdish Celebration in Istanbul, see more details here: https://balkaninsight.com/2024/03/18/reporters-attacked-dozens-detained-at-kurdish-celebration-in-istanbul/?utm_source=chatgpt.com (16.05.2025).

² BalkanInsight, Turkish Opposition Condemns Dismissal of Kurdish Mayors for Alleged Terror Ties, see more details here: <https://balkaninsight.com/2024/11/04/turkish-opposition-condemns-dismissal-of-kurdish-mayors-for-alleged-terror-ties/> (16.05.2025).

ANHA-ի տնօրեն Աքրամ Բարաքաթը միջադեպը բնութագրել է որպես միտումնավոր հարձակում մամուլի դեմ՝ նշելով, որ Թուրքիան անտեսում է միջազգային իրավունքը:

Լրագրողների պաշտպանության կոմիտեն (CPJ) կոչ է արել անցկացնել անկախ հետաքննություն: Սակայն CPJ-ի դիմումները մնացել են անպատասխան¹:

2. RSF-ը դատապարտում է Իրաքյան Քրդստանում անօդաչու հարվածից մեդիա աշխատողների սպանությունը

2023 թ. օգոստոսի 23-ին Իրաքյան Քրդստանում անօդաչու թռչող սարքի հարվածից զոհվել են Sterk TV-ի երկու քուրդ լրագրողներ՝ Հերո Բահադենը և Գյուլիստան Թարան, իսկ երրորդը՝ Ռեբին Բաքերը, վիրավորվել է: Հեռուստաալիքը պատկանում է CHATR մեդիա ընկերությանը:

Դեպքը տեղի է ունեցել Սուլեյմանիեի Նահանգի Սայիդ Սադիկ քաղաքում: Տեղական աղբյուրների համաձայն՝ անօդաչու թռչող սարքը պատկանել է թուրքական զինված ուժերին, որոնք ակտիվացրել են գործողությունները «Քրդստանի աշխատավորական կուսակցության» դեմ: Սակայն Թուրքիայի պաշտպանության Նախարարությունը հայտարարել է, որ հարվածը իրենց կողմից չի իրականացվել:

Այդ կապակցությամբ **Լրագրողներ առանց սահմանների** (RSF) կազմակերպությունը հայտարարում է. «Վերջին երկու ամսում երեք մեդիա աշխատողի սպանությամբ Իրաքյան Քրդստանը դարձել է աշխարհի ամենավտանգավոր վայրերից մեկը լրագրողների համար: Մենք կոչ ենք անում քրդական իշխանություններին՝ պարզել հանցագործության բոլոր հանգամանքները, իսկ Թուրքիայի իշխանությունները պետք է պատասխանատվություն կրեն: Անհրաժեշտ է արդարություն Բահադենի և Թարայի համար»²:

¹ CPJ /Committee to Protect Journalists/, 2 Kurdish journalists killed in suspected Turkish drone attack in northern Syria, see more details here: <https://cpj.org/2024/12/2-kurdish-journalists-killed-in-suspected-turkish-drone-attack-in-northern-syria/> (16.05.2025).

² RSF /Reporters Without Borders/, RSF condemns drone strike in Iraqi Kurdistan that killed two media workers, wounded third, see more details here: <https://rsf.org/en/rsf-condemns-drone-strike-iraqi-kurdistan-killed-two-media-workers-wounded-third> (16.05.2025).

Մի քանի աղմկահարույց գործեր, որոնք ցնցեցին հանրությանը

1. 2024 թ. թվականի հոկտեմբերին ձերբակալվեց «Yeni Asya» թերթի գլխավոր խմբագիր Քազըմ Գյուլեչյուզը: Պատճառն՝ իր խմբագրական սյունակում Ֆեթուլլահ Գյուլենի մահվան կապակցությամբ ցավակցություն արտահայտելն էր: Քանի որ Թուրքիայի իշխանությունները Գյուլենին դասել են ահաբեկիչների շարքին՝ մեղադրելով 2016 թվականի հեղաշրջման փորձը կազմակերպելու մեջ, խմբագրի խոսքը որակվեց որպես «ահաբեկչության քարոզչություն»: Այս դեպքը լայն արձագանք գտավ «Լրագրողներ առանց սահմանների» կազմակերպության կողմից, որը պահանջեց Գյուլեչյուզի անհապաղ ազատ արձակումը:

Ֆեթուլլահ Գյուլենի մահվան մասին մամուլում հրապարակումներ անելը կամ սզալու արտահայտություններ անելն հիմք էր դարձել լրագրողներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար: Բացի «Yeni Asya»-ի խմբագրից, մի շարք լրագրողներ ենթարկվեցին դատական հետապնդման՝ սոցիալական ցանցերում կատարած գրառումների համար: Նրանց մեծ մասին մեղադրանք առաջադրվեց «ահաբեկչության քարոզչություն» և «հանրային սադրանք» հոդվածներով¹:

2. Շվեդ ակտիվիստ Գրետա Թունբերգը այցելել է Ստամբուլի «Açık Radyo»՝ իր աջակցությունը հայտնելով ռադիոկայանին, որը փորձում էր պատմել ճշմարտությունը:

Թուրքիայի հեռուստառադիոհանձնաժողովը՝ RTÜK-ը, սկզբում հինգ օրով կասեցրել էր Açık Radyo-ի հաղորդումները՝ ատելություն հրահրելու մեղադրանքով, այնուհետև ամբողջությամբ ետ էր վերցրել ռադիոկայանի լիցենզիան:

Պատժամիջոցները հետևել էին ապրիլյան մի հաղորդմանը, որի ընթացքում հյուրերից մեկը 1915 թվականի հայերի կոտորածները որակել էր Օսմանյան կայսրության կողմից իրականացված «ցեղասպանություն»: Թուրքական իշխանությունները անմիջապես

¹ Medya ve Hukuk Çalışmaları Derneği (MLSA) ,Yeni Asya editor-in-chief Kazım Güleçyüz sentenced to prison, see more details here: <https://www.mlsaturkey.com/en/yeni-asya-editor-in-chief-kazim-gulecyuz-sentenced-to-prison> (16.05.2025).

դադարեցրել էին ռադիոյի աշխատանքը՝ հիմնվելով «ազգային անվտանգությանը սպառնալիք ներկայացնող հրապարակումների» օրենքի վրա¹:

Ընդհանուր վիճակագրություն²

2024 թ. առաջին 6 ամիսներին՝ Թուրքիայում 515 լրագրող ենթարկվել է դատական հետապնդման, որոնցից 36-ը դատապարտվել են ազատազրկման կամ խոշոր տուգանքների:

Միայն հունիս ամսին 22 կին լրագրող ներգրավվել է դատավարությունների մեջ՝ 17-ը առանձին գործերով:

Ընդդիմադիր պատգամավորների տվյալներով՝ միայն հունվար-փետրվարին լրագրողները դատարան են ներկայացել 207 անգամ:

Այսպիսով, Թուրքիայում մամուլի և խոսքի ազատության ոտնահարման փաստերը 2024-2025 թթ. հասել են նոր ռեկորդային մակարդակի: Տասնյակ լրագրողներ դատապարտվել են իրենց մասնագիտական գործունեության համար: Դատարանները, ոստիկանությունը և հատուկ ծառայությունները գործել են համատեղ՝ անկախ ու քննադատող մեդիան լռեցնելու նպատակով: Այս ամենը լարվածություն է ստեղծել ոչ միայն Թուրքիայի ներքին, այլև արտաքին քաղաքական հարթակում՝ խորացնելով հակասությունները Մարդու իրավունքների միջազգային կազմակերպությունների և եվրոպական միության հետ:

Միջազգային արձագանքները

Մամուլի ազատության առաջատար միջազգային կազմակերպությունները՝ «Միջազգային մամուլի ինստիտուտը» (IPI), «Լրագրողների պաշտպանության կոմիտեն» (CPI), «Մամուլի և մեդիայի ազատության եվրոպական կենտրոնը» (ECPMF) և «Լրագրողներ առանց սահմանների» (RSF) միջազգային կազմակերպությունը 2024 թ. նոյեմբերին

¹ France 24, Greta Thunberg visits Turkey radio station closed over Armenia genocide row, see more details here: <https://www.france24.com/en/live-news/20241025-greta-thunberg-visits-turkey-radio-station-closed-over-armenia-genocide-row> (16.05.2025).

² *Turkish Minute*

515 journalists prosecuted in Turkey in past 6 months, see more details here: <https://www.turkishminute.com/2024/07/08/515-journalist-prosecuted-turkey-past-6-months-report/> (16.05.2025).

համատեղ առաքելություն են իրականացրել Թուրքիայում՝ մամուլի ազատության վիճակը գնահատելու համար: Մամուլի ազատության համաշխարհային օրը՝ Նրանք թուրքական իշխանություններին ուղղված կոչով են հանդես եկել¹.

- հետ վերցնել «օտար գործակալների» մասին օրինագիծը, որը լրացուցիչ վտանգ է ներկայացնում միջազգային լրատվամիջոցների հետ աշխատող լրագրողների համար,
- դադարեցնել լրագրողների նկատմամբ դատական հետապնդումներն ու ոստիկանության բռնությունները,
- իրականացնել RTÜK-ի բարեփոխում՝ ապահովելու դրա քաղաքական անկախությունը և հեռարձակվող լրագրության պաշտպանությունը:

Եվրոպայի խորհրդի և Եվրոպայի խորհրդարանի պատգամավորները Թուրքիային կոչ են արել վերականգնել ժողովրդավարական ստանդարտները և դադարեցնել լրագրողների դեմ քրեական գործերը²:

Այստեղից ակնհայտ է դառնում, որ իշխանությունները հետևողականորեն վերահսկում և լռեցնում են խոսքի ազատությունն ու անկախ լրագրությունը: Այս պայմաններում ժողովրդավարության մասին խոսելն անգամ ավելորդ է: Այս իրավիճակը վտանգավոր է ոչ միայն լրագրողների, այլև ողջ հասարակության համար, քանի որ խանգարում է մարդկանց ստանալ ճշգրիտ և բազմակողմանի տեղեկատվություն:

Թուրքիայի Ռադիոյի և հեռուստատեսության բարձրագույն խորհուրդ (RTÜK)

RTÜK-ը՝ Թուրքիայի Ռադիոյի և հեռուստատեսության բարձրագույն խորհուրդը, ձևականորեն կոչված է կարգավորելու մեդիա դաշտը, ապահովելու խոսքի ազատությունն ու բազմակարծությունը: Սակայն վերջին տարիների իրադարձությունները վկայում են, որ այն

¹ ECPMF /European Centre for Media Freedom/, Turkey's Intensifying Media Crackdown Threatens Press Freedom, see more details here: <https://www.ecpmf.eu/turkeys-intensifying-media-crackdown-threatens-press-freedom/> (16.05.2025).

² Article 19, EU: Act to end Turkey's abuse of criminal justice system against journalists and writers, see more details here: <https://www.article19.org/resources/eu-expand-measures-end-abuse-turkeys-criminal-justice-system-journalists-writers-human-rights-defenders/> (16.05.2025).

աստիճանաբար վերածվել է քաղաքական վերահսկողության գործիքի: RTÜK-ը շատ դեպքերում առանցքային դեր է խաղում անկախ լրատվամիջոցների դեմ կիրառվող պատժամիջոցներում՝ իր վերահսկողությունը ծառայեցնելով ոչ թե ազատ մամուլի պաշտպանությանը, այլ քննադատող լրատվամիջոցները լեցնելուն պատակին:

Միջազգային կառույցներն ու մեդիա մասնագետները մտահոգությամբ ընդգծում են, որ խորհրդի որոշումները հաճախ քաղաքականապես ուղղորդված են: Այդ կերպ RTÜK-ը կորցրել է իր հավասարակշռող դերը և ավելի ու ավելի է վերածվում իշխանության վերահսկողության գործիքի՝ լրատվամիջոցների ազատությունը սահմանափակելու գործում:

Թուրքիայի Ռադիոյի և հեռուստատեսության բարձրագույն խորհուրդը հիմնադրվել է 1994 թվականին՝ որպես անկախ և անաչառ հանրային իրավական մարմին¹: Խորհուրդը բաղկացած է 9 անդամներից, որոնք ընտրվում են Թուրքիայի խորհրդարանի կողմից: Անդամների պաշտոնավարման ժամկետը 6 տարի է, իսկ նախագահն ու փոխնախագահը ընտրվում են 2 տարի ժամկետով: RTÜK-ը նաև վերահսկում է հեռարձակման լիցենզիաները:

Պաշտոնական տվյալներով, աուդիո-վիզուալ մեդիա ծառայությունների ոլորտում Խորհրդի հիմնական գործառնություններն են՝

- ապահովել խոսքի և տեղեկատվության ազատությունը
- ստեղծել կարծիքների բազմազանություն
- պաշտպանել մեդիայի բազմակարծությունը
- խուսափել մեդիայի կենտրոնացումից՝ ապահովելով մրցակցային միջավայր
- պաշտպանել հանրային շահերը

Խորհրդի եկամուտները կազմվում են լիցենզիայի վճարներից, ռադիո և հեռուստաալիքների տարեկան օգտագործման վճարներից, ինչպես նաև մեդիա ծառայությունների ընդհանուր կոմերցիոն եկամուտներից՝ բացառելով հովանավորության վճարները:

¹ RTÜK, About Us, see more details here: <https://www.rtuk.gov.tr/about-us/1749/en> (16.05.2025).

Տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաների վարչություն

Թուրքիայի ազգային հեռահաղորդակցության մեդիա դաշտը վերահսկող կարևոր մարմիններից մեկը Տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաների վարչությունն է (ICTA) (թուրք.՝ Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK)) : Այն նախկինում հայտնի էր որպես Հեռահաղորդակցության վարչություն (թուրք.՝ Telekomünikasyon Kurumu (TK))։ Ռադիոյի և հեռուստատեսության հեռարձակումը ենթակա է Ռադիոյի և հեռուստատեսության բարձրագույն խորհրդին (RTÜK)։

ICTA-ն (կամ BTK-ն) հանդիսանում է Թուրքիայում համացանցի վերահսկման և կարգավորման գլխավոր մարմինը։ Այն պատասխանատու է համացանցի հասանելիության վերահսկման, ինտերնետային ծառայությունների մատակարարների լիցենզավորման, ինչպես նաև սոցիալական ցանցերի կարգավորման համար, ինչպիսիք են՝ Facebook-ը, Twitter-ը (այժմ՝ X), YouTube-ը և այլընտրանքային հարթակներ։

Այս կառույցի կողմից ինտերնետ մատակարարներին պարբերաբար ուղարկվում են արգելված բանալի բառեր, որոնք որոնելիս, իշխանությունները իրավունք ունեն արգելափակել որոնման արդյունքները¹։

Թուրքիայում մեդիայի և համացանցի նկատմամբ «օրինականացված» սահմանափակումները

Թուրքիայում մեդիա և համացանցային ազատությունների սահմանափակման համար կիրառվում են մի շարք օրենքներ, որոնք ազդում են լրագրողների, մեդիա կազմակերպությունների և սոցիալական մեդիա օգտատերերի վրա։ Ստորև ներկայացված են հիմնական օրենքները, որոնք Թուրքիայում սահմանափակում են մեդիա դաշտը։

*1. Ինտերնետային հրապարակումների կարգավորման և այդպիսի հրապարակումներով կատարվող հանցագործությունների կանխման մասին Թուրքիայի օրենսգրքի թիվ 5651 հոդվածը*²։ Այն

¹ Տեր-Մաթևոսյան Վ., Չանգվածային լրատվամիջոցները Թուրքիայում. Քաղաքականություն, սահմանափակումներ և մարտահրավերներ, տես՝ <https://www.scribd.com/document/720620065> (28.10.2025)։

² Kaya, M. B., The Turkish Internet Law: Full Translation of the Law no. 5651 see more details here: <https://mbkaya.com/> (16.05.2025)։

ընդունվել է 2007 թվականին և նախատեսում է ինտերնետային բովանդակության վերահսկում և արգելափակում: Օրենքը թույլ է տալիս իշխանություններին արգելափակել վեբկայքեր և սոցիալական մեդիա հարթակներ՝ առանց դատարանի որոշման, եթե բովանդակությունը համարվում է անօրինական կամ վտանգավոր:

2. «Ռադիոհեռուստատեսային և ըստ պահանջի մեդիա ծառայությունների մասին» թիվ 6112 օրենք¹: Այս օրենքը կարգավորում է մեդիա ծառայությունների լիցենզավորումը և թույլ է տալիս RTÜK-ին հետևել հեռարձակվող ծրագրերի բովանդակությանը և անհրաժեշտության դեպքում կիրառել վարչական պատժամիջոցներ:

3. Թուրքիայի Քրեական օրենսգիրք՝ թիվ 5237 օրենք²:

Քրեական օրենսգրքի մի շարք հոդվածներ ուղղակիորեն սահմանափակում են մամուլի ազատությունը, օրինակ՝

Հոդված 216 – «Հանրությանը ատելության դրդելը»: Այն անձը, ով բացահայտորեն հրահրում է տարբեր սոցիալական դասի, կրոնի, ռասայի, աղանդի պատկանող կամ այլ ծագում ունեցող մարդկանց խմբին թշնամանքի կամ թշնամանքի դրդում մեկ այլ խմբի նկատմամբ, պատժվում է 1–3 տարի ազատազրկմամբ (եթե հասարակական անվտանգության տեսանկյունից նման արարքը վտանգ է ստեղծում):

Հոդված 299 – Յուրաքանչյուր անձ, ով հրապարակայնորեն կվարկաբեկի թուրքական ինքնությունը, Հանրապետությունը կամ Թուրքիայի Ազգային մեծ ժողովը, կդատապարտվի 6 ամսից մինչև 3 տարի:

Այս հոդվածներով հաճախ են հետապնդվում լրագրողները, գրողները, սոցիալական ցանցերի օգտատերերը:

4. «Անկեղծության դեմ պայքարի օրենք» (2022 թ.):

Այս օրենքն ավելի շատ հայտնի է որպես **«Կեղծ լուրերի դեմ պայքարի մասին»** օրենք: Այն ամրապնդում է պետական վերահսկողությունը սոցիալական մեդիայի վրա:

¹ Audiovisual Media Law, The Law No. 6112 on the Establishment of Radio and Television Enterprises and Their Media, see more details here: <https://www.rtuk.gov.tr/audiovisual-media-law-/4046/en> (16.05.2025).

² Criminal Code Law Nr. 5237, see more details here: <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/tr/tr171en.html> (16.05.2025).

Հոդված 213 - Նոր հոդված Քրեական օրենսգրքում՝ «հանրային վախ կամ խուճապ» առաջացնող ապատեղեկատվություն տարածողին սպառնում է ազատազրկում 3–4 տարի:

5. «Հասարակությանը մոլորեցնող կեղծ տեղեկատվություն»

Հոդված 217 - Յուրաքանչյուր ոք, ով բացահայտորեն մարդկանց դրդում է չենթարկվել օրենքներին, պատժվում է 6 ամսից մինչև 2 տարի ազատազրկմամբ կամ տուգանքով, եթե նման արարքը կարող է խախտել հասարակական կարգը: Այս օրենքը, ընդունվել է 2022 թվականին և քրեականացնում է «հասարակությանը մոլորեցնող կեղծ տեղեկատվության» տարածումը: Այն լայն քննադատության է արժանացել, քանի որ սահմանափակում է խոսքի ազատությունը:

6. Հակահաբեկչական օրենք թիվ 3713¹:

Այս օրենքը ևս հաճախ օգտագործվում է լրագրողների, գրողների և ակտիվիստների դեմ՝ «հաբեկչական քարոզչություն» տարածելու մեղադրանքով: Օրենքը լայն կիրառություն ունի և հաճախ քննադատվում է խոսքի ազատության սահմանափակման համար:

Թուրքիայում ազատ խոսքի սահմանափակման այս մեխանիզմներն ամբողջական ազդեցություն կարող են ունենալ միայն այն դեպքում, երբ լրատվամիջոցները՝ որպես հանրային կարծիքի ձևավորման հիմնական աղբյուր, գտնվում են վերահսկելի ու ենթարկվող վիճակում: Այս համատեքստում կարևոր է հասկանալ՝ ու՞մ են պատկանում Թուրքիայում գործող գլխավոր մեդիա հոլդինգները և ի՞նչ դեր ունեն դրանք՝ իշխանական նարատիվը ձևավորելու և տարածելու գործում:

Այժմ վերլուծենք, թե ու՞մ ձեռքերում է կենտրոնացված լրատվամիջոցների մեծամասնությունը և ինչպե՞ս է այդ վերահսկողությունը ծառայում քաղաքական նպատակներին:

Մեդիա սեփականատերերի քաղաքական կապերը.

1. Demirören Holding

Demirören Holding–ը 2018 թվականին 916 միլիոն դոլարով ձեռք բերեց Doğan Media Holding–ի ակտիվները՝ դառնալով Թուրքիայի ամենահամեմատելի մեդիա սեփականատերերից մեկը: Այս ընկերությունը վերահսկում է մի շարք խոշոր լրատվամիջոցներ, ներառյալ Hürriyet, Posta,

¹ Law No. 3713 of Turkey to Fight Terrorism, see more details here: <https://legislationline.org/> (16.05.2025).

Fanatik, հեռուստաալիքներ՝ Kanal D, CNN Türk և լրատվական գործակալություն՝ DHA:

Ընկերության բաժնետոմսերը պատկանում են Դեմիրօրեն ընտանիքին, որը սերտ կապեր ունի Նախագահ Էրդողանի և իշխող ԱԶԿ կուսակցության հետ: 2014 թվականին հրապարակված ծայնագրություններում Էրդողանն իբր միջամտում է խմբագրական քաղաքականությանը՝ պահանջելով ազատել լրագրողներին:

Ելդա Դեմիրօրենը, որը Demirören Holding-ի վարչության նախագահի դուստրն է, 2019 թվականի ապրիլի 13-ին ամուսնացավ Հալուք Քալյոնջուի հետ՝ ով Kalyon Group-ի հիմնադիր Հասան Քալյոնջուի որդին է: Նախագահ Էրդողանն ու նրա կինը՝ Էմինե Էրդողանը, հանդիսացել են նրանց ամուսնության վկաները: Ամուսնությունը մեկնաբանվեց որպես Turkuvaz and Demirören Groups «ընկերությունների միջև ամուսնություն»¹:

2. Albayrak Group

Albayrak Group, որը ղեկավարում է Albayrak Media Holding-ը, տարիներ շարունակ շահել է խոշոր պետական տեղերներ՝ սկսած Ստամբուլի մետրոյի շինարարությունից մինչև թուրքական բանակի համար տանկերի արտադրություն: Այս գործարքները հաճախ ուղեկցվել են սկանդալներով և կոռուպցիոն քննություններով: Albayrak Media Holding-ին է պատկանում “Yeni Şafak” օրաթերթը և երկու հեռուստաալիք: Ընտանիքն իր սերտ կապերով հայտնի է իշխող «Արդարություն և զարգացում» կուսակցության ու Նախագահ Էրդողանի հետ:

Albayrak Group-ը 2000 թվականին ունեցել է մոտ 150 միլիոն դոլար եկամուտ, իսկ 2008 թ.-ին նրա շրջանառությունը հասել է մեկ միլիարդի: Մասնավորապես, Ալբայրաքները ակտիվ են եղել պետական ծառայությունների և մատակարարման ոլորտում տեղերներ շահելու հարցում:

3. Kalyon Group (Turkuvaz Media)

Kalyon Group-ը հիմնադրվել է 2013 թվականին՝ Kalyon Group խորհրդի անդամ Օմեր Ֆարուք Քալյոնջուի կողմից: Kalyon Group-ը

¹ Media Ownership Monitor Turkey, 2016, Demirören Holding, see more details here: <https://turkey.mom-rsf.org/en/owners/companies/detail/company/company/show/demiroeren-group/> (16.05.2025).

գործում է շինարարության, էներգետիկայի և ենթակառուցվածքների ոլորտներում:

Turkuvaz Medya Yayın Hizmetleri A.Ş.-ն, որը մեդիա ընկերություն է Kalyon Group-ի և Zirve Holding-ի ենթակայության տակ, ունի մոտ 40 միլիոն թուրքական լիրայի կապիտալ (2021 թվականի տվյալներով):

Փաստորեն Kalyon Group-ը կամ Turkuvaz Media-ն ամբողջությամբ կամ մասամբ ֆինանսավորվում է Թուրքիայի կառավարության կողմից¹:

4. **TRT** («Թուրքական ռադիոյի և հեռուստատեսության կորպորացիա»)

TRT-ն, որպես պետական հեռարձակող, հաճախ քննադատության է ենթարկվում՝ իշխանության տեսակետները տարածելու համար: Ընդդիմադիր քաղաքական գործիչները երկար տարիներ շարունակ դժգոհում են TRT-ից՝ բոլոր կուսակցություններին հավասար հնարավորություններ չտրամադրելու համար, չնայած որ այն ֆինանսավորվում է բոլոր քաղաքացիների հարկերից՝ անկախ նրանց կուսակցական պատկանելությունից:

Թուրքիայի հանրային հեռարձակող «Թուրքական ռադիոյի և հեռուստատեսության կորպորացիան» (TRT) դադարեցրել է Թուրքիայի գլխավոր ընդդիմադիր ուժի ղեկավար Օզգյուր Օզելի ելույթի հեռարձակումը, երբ վերջինս փորձել է քննադատել հեռուստաընկերությանը՝ ընդդիմադիր քաղաքական գործիչներին լուսաբանելու ձախողման համար: Իր խոսքում Օզելը նշել է, որ Թուրքիայի Սահմանադրության համաձայն, TRT-ն սահմանված է որպես «ինքնավար և անկախ» կազմակերպություն, սակայն գործում է որպես «Արդարություն և զարգացում» կուսակցության (ԱԶԿ) կառավարության խոսափող: Օզելի ներկայացրած թվերը ցույց են տալիս, որ 2024 թ. մարտի 31-ի տեղական ընտրություններին մասնակցող ընդդիմադիր «Ժողովրդահանրապետական» կուսակցության (CHP) քաղաքապետի թեկնածուները, այդ թվում՝ Ստամբուլի քաղաքապետ Էքրեմ Իմամօղլուն, Անկարայի քաղաքապետ Մանսուր Յավաշը և Իզմիրի թեկնածու Ջեմիլ Թուգայը, TRT-ում 2024 թ. հունվարի 1-ից ի վեր ոչ մի լուսաբանում չեն

¹ Media Ownership Monitor Turkey, 2016, Kalyon Group, see more details here: <https://turkey.mom-rsf.org/en/owners/companies/detail/company/company/show/kalyon-group/> (16.05.2025).

ստացել, մինչդեռ նրանց մրցակիցները ԱԶԿ-ից ստացել են յուրաքանչյուրն առնվազն 30 րոպե եթերաժամ:

«Կարծում եմ՝ նրանք մեզ լուսաբանելու են միայն այն ժամանակ, երբ մեր կուսակցության կենտրոնական գրասենյակը այրվի կամ երբ ես մահանամ: Ես չեմ ուզում, որ TRT-ն լինի իմ հուղարկավորությանը», – հայտարարել է Օզելը¹:

Այսպիսով, կարող ենք ասել, որ Թուրքիայում մեդիա դաշտը խիստ կենտրոնացված է և վերահսկվում է իշխանության կողմից, ինչը սահմանափակում է խոսքի ազատությունը և բազմակարծությունը:

Թուրքիայի ընդդիմադիր մեդիան

Թուրքիայում, որտեղ մեդիայի գերակշիռ մասը վերահսկվում է իշխանությունների կողմից, ընդդիմադիր և անկախ լրատվամիջոցները շարունակում են կարևոր դեր ունենալ հասարակության տեղեկացվածության, բազմակարծության և քննադատական կարծիքի պահպանման գործում: Չնայած լուրջ քաղաքական, ֆինանսական և վարչական ճնշումներին՝ այդ հարթակները շարունակում են գործել՝ հաճախ կանգնելով տուգանքների, զգուշացումների, լիցենզիայի կորստի կամ նույնիսկ ուժով փակման վտանգի առաջ:

Ստորև ներկայացված աղյուսակում ամփոփված են նման լրատվամիջոցները՝ ըստ նրանց ձևաչափի, գործունեության բնույթի և ներկայիս կարգավիճակի²:

¹ Turkish Minute, State-run TRT stops airing opposition leader's speech in anticipation of criticism, see more details here: <https://turkishminute.com/2024/02/27/state-run-trt-stop-air-opposition-leader-speech-in-anticipation-of-criticism/> (16.05.2025).

² BBC News, Turkey media guide, see more details here: <https://www.bbc.com/news/world-europe-17992011> (16.05.2025).

	Անվանում	Տեսակը	Նկարագրություն	Կարգավիճակ
1	Sözcü	Տպագիր օրաթերթ	Աշխարհիկ ուղղվածությամբ, ազգայնական, քննադատում է իշխանություններին	Գործող
2	Cumhuriyet	Տպագիր օրաթերթ	Անկախ խմբագրական քաղաքականություն, հիմնադրամի սեփականություն	Գործող
3	BirGün	Տպագիր օրաթերթ	Ֆինանսավորվում է ՀԿ-ների և արհմիությունների կողմից	Գործող
4	Halk TV	Հեռուստաալիք	Ընդդիմադիր ալիք, պարբերաբար տուգանվում է RTÜK-ի կողմից	Գործող, ճնշումների տակ
5	Tele 1	Հեռուստաալիք	Խիստ քննադատական դիրքորոշում	Գործող, ճնշումների տակ
6	Fox TV	Հեռուստաալիք	Համեմատաբար անկախ, լայն լսարան	Գործող
7	Flash Haber	Հեռուստաալիք	Ընդդիմադիր լուրերի ալիք	Գործող, ճնշումների տակ
8	IMC TV	Հեռուստաալիք	Քննադատական, լուսաբանում էր քրդական թեմաներ	Փակված (2016)
9	Hayatın Sesi TV	Հեռուստաալիք	Սոցիալական ուղղվածությամբ ալիք	Փակված (2016)
10	Özgür Radyo	Ռադիո	Քրդամետ, քննադատական, դաժան ուժով փակվել է	Փակված (2016)
11	T24	Առցանց լրատվ.	Անկախ վերլուծական հրապարակումներ	Գործող
12	Bianet	Առցանց լրատվ.	ԵՄ աջակցությամբ անկախ վերլուծական հարթակ	Գործող

13	MedyaScope	Առցանց լրատվ.	Նորաձև, անկախ վերլուծական հարթակ	Գործող
14	Duvar (Gazete Duvar)	Առցանց լրատվ.	Քննադատական դիրքորոշում ունեցող վերլուծական կայք	Գործող
15	Voice of America Türkçe	Միջազգային	ԱՄՆ պետական, խմբագրական անկախությամբ	Գործող, RTÜK ճնշումների տակ
16	Deutsche Welle Türkçe	Միջազգային	Գերմանական պետական, խմբագրական անկախությամբ	Գործող, RTÜK ճնշումների տակ
17	Euronews Türkçe	Միջազգային	Որոշ ծառայություններ դադարեցվել են	Մասամբ հասանելի

VOA-ն, DW-ն և Euronews-ը Թուրքիայում արգելքի վտանգի տակ են

2022 թ. փետրվարի 21-ին Թուրքիայի մեդիայի կարգավորող մարմինը՝ Ռադիոյի և հեռուստատեսության բարձր խորհուրդը (RTÜK), 72-ժամյա վերջնագիր է հղել ԱՄՆ-ում հիմնված “Voice of America”-ի (VOA), Գերմանիայի պետական “Deutsche Welle”-ի (DW) և “Euronews”-ի թուրքերեն ծառայություններին՝ պահանջելով դիմել առցանց հեռարձակման լիցենզիա ստանալու համար: Հակառակ դեպքում սպառնացել են արգելափակել նրանց ծառայությունները Թուրքիայում¹:

Այս լրատվամիջոցները իրենց կայքերում տրամադրում են թուրքերեն ուղիղ և պահանջարկի համաձայն նորություններ: RTÜK-ն պնդում է, որ այս բովանդակությունը պետք է հսկվի 2019 թվականին ընդունված առցանց հեռարձակման կանոնակարգի համաձայն: Չնայած նախկինում նման վերահսկողությունը հիմնականում տարածվում էր տեղական մեդիայի վրա, սա առաջին դեպքն է, երբ RTÜK-ը փորձում է այդ կանոնները կիրառել միջազգային լրատվամիջոցների նկատմամբ:

¹ Public Media Alliance-International broadcasters face potential ban in Turkey, see more details here: <https://www.publicmediaalliance.org/international-service-broadcasters-face-potential-ban-in-turkey/> (16.05.2025).

“Reuters”-ի համաձայն՝ RTÜK-ի խորհուրդը ենթարկվում է նախագահ Էրդողանի կուսակցության և դաշնակիցների ազդեցությանը և հաճախ տուգանում է ընդդիմադիր լրատվամիջոցներին:

DW-ի գործադիր տնօրեն Պետեր Լիմբուրգը նշել է. «Սա տեխնիկական խնդիր չէ: Նպատակը լրատվական բովանդակության վերահսկողությունն է: Թուրքական իշխանությունները կարող են ամբողջ ծառայությունը արգելափակել՝ հենվելով մեկ քննադատական նյութի վրա, եթե այն չճշվի: Սա բացում է ցենզուրայի դուռը»:

DW-ն ու VOA-ն հայտարարել են, որ պատրաստվում են դատարան դիմել: DW-ն ընդգծում է, որ պետական ֆինանսավորմամբ աշխատելով հանդերձ՝ խստորեն ապահովում է խմբագրական անկախությունը:

VOA-ն նշել է. «Լիցենզավորումը ռադիոյի և հեռուստատեսության համար հասկանալի է, քանի որ դրանք աշխատում են սահմանափակ հաճախականությունների վրա, որոնք կարգավորվում են հանրային շահի համար: Սակայն ինտերնետը սահմանափակ ռեսուրս չէ, ու այստեղ լիցենզավորման միակ նպատակը կարող է լինել ցենզուրան»:

Euronews-ը հաստատել է, որ չի դիմելու լիցենզիայի համար, սակայն համաձայնել է արգելափակել իր անգլերեն տեսանյութերի և ուղիղ հեռարձակման հասանելիությունը թուրքական լսարանի համար՝ RTÜK-ի պահանջով:

Թուրքիայում մամուլի ազատության վրա ճնշումները շարունակականորեն ուժեղանում են: «Լրագրողներ առանց սահմանների» (RSF) տվյալներով՝ «Թուրքական կառավարությունը վերահսկում է ազգային լրատվամիջոցների 90%-ը»:

Տեղական քննադատական մամուլը հաճախ ենթարկվում է հետապնդումների, իսկ երկիրը համարվում է լրագրողների համար աշխարհի ամենավտանգավոր վայրերից մեկը:

Թուրքիայի շատ քաղաքացիներ այժմ հակադարձում են արտասահմանյան լրատվամիջոցներին և սոցիալական մեդիային՝ վստահելի տեղեկատվություն ստանալու համար, սակայն իշխանությունները փորձում են սահմանափակել նաև այդ ալիքները:

Միջազգային արձագանքը

Միջազգային հեռարձակման ասոցիացիայի (AIB) ղեկավար Սայմոն Սփենսոնիկը քննադատել է RTÜK-ի որոշումը՝ նշելով. «Այս որոշումը ինքնակամ է և հակասում է Եվրոպական այլ կարգավորող մարմինների պրակտիկային: RTÜK-ը անդամակցում է Եվրոպական կարգավորող մարմինների հարթակին»: Նա շեշտել է, որ Թուրքիայի քաղաքացիները կանգնած են անկախ և վստահելի տեղեկատվության աղբյուրներից գրկվելու վտանգի առաջ:

2024 թ. Թուրքիայի նախագահի մամուլի ծառայության ղեկավարությունը հայտարարել է, որ խորհրդարանը պատրաստվում է օրենսդրորեն կարգավորել արտասահմանյան ֆինանսավորում ստացող մեդիան՝ «հանրային կարգի և ճշգրիտ տեղեկատվություն ստանալու իրավունքի պաշտպանության» պատրվակով:

Սակայն այս նախաձեռնությունները դիտարկվում են որպես փորձ՝ վերահսկելու միջազգային լրատվամիջոցների աշխատանքը, որոնք հաճախ հանդիսանում են վստահելի նորությունների միակ աղբյուրները:

Լրատվամիջոցների ազատությունն ու բազմակարծությունը ժողովրդավարության հիմքերն են: Պաշտոնական այս քայլերը, ըստ Public Media Alliance-ի, սպառնում են Թուրքիայի քաղաքացիների իրավունքին ստանալ ճշգրիտ, հավաստի և բազմակողմանի տեղեկատվություն:

Եզրակացություն

Անդրադառնալով թուրքական մեդիային՝ պարզ է դառնում, որ ներկայումս այն գործում է իշխանության լիակատար վերահսկողության պայմաններում: Իշխանությանը նվիրված գործարարների կողմից խոշոր մեդիա հոլդինգների սեփականաշնորհումը հանգեցրել է նրան, որ լրատվամիջոցներն այլևս չեն ծառայում հանրությանը՝ որպես չեզոք տեղեկության աղբյուր, այլ դարձել են պետության պաշտոնական նարատիվի փոխանցող՝ «իշխանության խոսափող»:

Այս պայմաններում՝ լրագրողները, գրողները, հասարակական կարծիք ձևավորող անհատները ենթարկվում են հետապնդումների՝ հասարակությանն օբյեկտիվ տեղեկատվություն տրամադրելու կամ այլընտրանքային դիտանկյուններ ներկայացնելու համար: Նրանց

Նկատմամբ հարուցվում են քրեական գործեր՝ «ատելության խուսք», «կեղծ տեղեկատվության տարածում» կամ «հանրային անդորրը խաթարելու» մեղադրանքներով, որոնք ամրագրված են գործող օրենսդրության մեջ և հաճախ օգտագործվում են քաղաքական լռեցման նպատակով:

Այստեղ կարևոր հարց է առաջանում. մի միջավայրում, որտեղ այլալարծությունն ուղղակի կամ անուղղակի կերպով ճնշվում է, որտեղ վախն է գերիշխում, ի՞նչ է անում սովորական քաղաքացին: Փորձում է արդյո՞ք ճշգրիտ ինֆորմացիա որոնել, այլընտրանքային աղբյուրների դիմել, թե՞ համակերպվում է պարտադրվող լռության հետ:

Այս ամենից կարելի է անել միակողմանի եզրակացություն՝ ազատ, բազմակողմանի և վստահելի տեղեկատվություն ստանալու իրավունքը Թուրքիայում լրջորեն խաթարված է: Երբ տեղեկատվական հոսքը միակողմանի է, իսկ ճշմարտության որոնումը՝ վտանգավոր, հասարակությունը զրկվում է իր ինքնուրույն կարծիք կազմելու հնարավորությունից: Սա ոչ միայն տեղեկատվական ազատությունների ճնշում է, այլ նաև սպառնալիք ժողովրդավարական զարգացման և հանրային գիտակցության ձևավորման համար:

TIGRANUHI VARDPARONYAN

*ISEC NAS RA, Department of Oriental Studies,
Email: tigranuhivardparonyan@gmail.com*

“THE PRICE OF SILENCE”: JOURNALISM AS A CRIME IN TURKEY

Keywords: *Turkish media, Freedom of speech, Control of the media, Disinformation, Criminalization, Judicial persecution, Imprisonment of journalists, Restriction on the dissemination of information, Government control, social media restrictions.*

The Price of Silence: Being a Journalist in Turkey focuses on the severe restrictions on freedom of speech and the press in Turkey. It examines the historical development of Turkish media, from the Ottoman Empire to the incumbent Erdoğan regime, and presents numerous cases of pressure, censorship, imprisonment, and killings of journalists. Particular attention is given to the activities of two regulatory bodies—RTÜK and ICTA/BTK—which oversee both traditional and digital media. The study highlights how laws have been instrumentalized to criminalize independent journalism. It also analyzes the concentration of media ownership in the hands of pro-government business groups, the reactions of international organizations, and the state of press freedom in neighboring countries (Georgia, Iran, and Azerbaijan), where Turkey stands out as one of the most repressive. The work concludes that freedom of expression in Turkey is seriously endangered, affecting both journalists and the public's right to be informed.